

Хараберюш О. І.кандидат юридичних наук
(Управління СБ України в Донецькій області)

УДК 343.985

**НАПРЯМКИ ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДИ
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИМИ ЗАСОБАМИ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

На основі аналізу наукових видань, думок науковців, особистого досвіду визначено причини виникнення контрабанди як економічного злочину, який скоюється транснаціональними злочинними формуваннями, та окреслено напрямки протидії.

Ключові слова: контрабанда, протидія, організовані злочинні угруповання, оперативно-розшукова діяльність.

Постановка проблеми. Значну небезпеку для світової спільноти, і насамперед для країн з перехідною економікою, представляє контрабанда як транснаціональний організований злочин, в основі якого знаходяться економічні інтереси, – наслідок глобалізації, що прийшла на зміну протистоянню двох світових систем і яка оцінюється не тільки як визначальна проблема розвитку світу, але і як головне протиріччя XXI століття. Темпи приросту транснаціональної організованої злочинності набагато вище темпів приросту іншої злочинності [1].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемам протидії контрабанді приділяли увагу в своїх роботах К. В. Антонов, О. М. Бандурка, А. І. Берlach, М. М. Васирина, В. О. Володимиров, В. М. Володько, Д. Д. Давітадзе, О. М. Джужа, О. Ф. Долженков, В. М. Дрьомін, А. П. Закалюк, В. С. Зеленецький, В. Ю. Калугін, М. П. Карпушин, М. В. Качев, В. М. Колдаєв, В. П. Корж, Г. В. Кириченко, Ю. І. Ляпунов, О. В. Максимов, В. І. Марко, П. С. Матишевський, О. М. Омельчук, В. Л. Ортинський, І. Ю. Потлов, Є. Д. Скулиш, Б. І. Тишкевич, Ю. І. Сучков, В. П. Філонов, І. Р. Шинкаренко та інші. Але причини виникнення контрабанди як економічного злочину та напрямки протидії цьому виду злочинної діяльності, в тому числі і оперативно-розшуковими засобами, потребує окремого розгляду.

Виклад основного матеріалу. Ретроспективний аналіз умов функціонування суспільства показує, що економічна злочинність охоплює собою всі типи економічних відносин (контрабанду в тому числі), оскільки вона найбільш консервативна щодо умов економічного буття, проблем соціального прогресу і завжди йде поруч з розвитком економіки, науково-технічним прогресом на всіх етапах розвитку суспільства [2]. І це дозволяє нам говорити про закономірний тісний кореляційний зв'язок між економікою і злочинністю. Сутність цього зв'язку полягає в тому, що певний тип економічних відносин породжує і свої різновиди злочинних проявів у сфері економічної діяльності і заходів протидії, а перехід до іншого, більш високого типу соціально-економічних відносин не знищує повністю існую-

чих видів злочинних проявів, а, навпаки, вдосконалює, видозмінює їх [3, с. 21–34, 61–64]. Наприклад, контрабандне вивезення «брудних коштів» із країни існувало і декілька десятків років тому, існує воно і зараз. Але засоби і механізми здійснення цього злочину суттєво відрізняються.

Таким чином, еволюція економічної злочинності нерозривно пов'язана з розвитком цивілізації і тих соціальних, економічних, політичних і правових перетворень, які супроводжували її поступовий історичний рух [4]. Тому організована злочинність, і вітчизняна в тому числі, наприкінці XX – початку XXI століття має якісно нові риси. Лідери кримінального світу активно і планомірно створюють більш спаяні злочинні співтовариства з чіткою централізованою побудовою і підпорядкованістю членів угруповання, строгою дисципліною, наявністю розвідки і контррозвідки, збройних загонів бойовиків, сучасною технічною оснащеністю [5, с. 4].

З аналізу наукових робіт [1; 2; 3; 4; 6] ми бачимо, що контрабанда і суміжні з нею злочини мають, в основному, організовану структуру, але чи мають вони транснаціональний характер ми спробуємо розібратись, надавши визначення транснаціональній організованій злочинності та виділивши її ознаки.

Через розмаїтість форм і проявів транснаціональної злочинності єдиного визначення її поняття поки не вироблено. Надалі під *транснаціональною організованою злочинністю* будемо розуміти сукупність злочинів, скоєних організованими злочинними групами, які виходять за межі однієї країни, тобто торкаються інтересів, що охороняються кримінальним законодавством двох і більш країн. Це визначення, ми вважаємо, відповідає статті 3 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності (12–15 грудня 2000 року, м. Палермо, Італія), відповідно до якої злочин має транснаціональний характер, якщо він скоєний:

- а) більш ніж в одній державі;
- б) в одній державі, але суттєва частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі;
- в) в одній державі, але при участі організованої злочинної групи, що здійснює злочинну діяльність більш ніж в одній державі;
- г) в одній державі, але його суттєві наслідки мають місце в іншій державі [7, с. 42].

Для України з її слабкою захищеністю кордонів особливо значимою є *проблема нелегальної міграції* як фактор і як вид транснаціональної злочинності. За статистичними даними, на території країни знаходиться від 700 тис. до 2 млн. нелегальних мігрантів. Більшість з них розраховують перебратися в розвинуті країни Заходу і тому становлять інтерес для організованої злочинності як джерело доходів, порівнянних з доходами від незаконної торгівлі наркотиками і зброєю [8, с. 32; 9].

Широке розповсюдження одержав *злочинний антикварний бізнес*, тобто розкрадання і контрабандний збут предметів, що представляють історичну, наукову, художню або культурну цінність. Щодня у світі викрадають 450–500 творів мистецтва, але тільки 8–10 % з них повертаються власникам. Серед транснаціональних злочинів незаконні операції з антик-

варіатом в Україні займають одне з провідних місць. За даними Інтерполу, тільки в країнах Західної Європи (Німеччина, Австрія, Італія, Франція і ін.) діють більше 40 кримінальних організацій, зайнятих контрабандними поставками зазначених цінностей на світовий ринок. У США, Італії, Ізраїлі, Франції, Англії предметами культури торгують більше ста магазинів, а у Німеччині – 6 тис. таких магазинів [5, с. 9].

За останні 7 років число розкрадань художніх і історичних цінностей в Україні виросло в 30 разів. Процеси, що відбуваються в державі, спричинили за собою розвиток такого негативного явища, як відтік за рубіж художніх і історичних цінностей. Вони перетворилися на товар, що охоче набувається не тільки дійсними колекціонерами, але і представниками злочинного світу, прагнучими «відмити» незаконно одержані грошові кошти. Діяльність цього кола осіб сприяє виникненню злочинних структур, які, використовуючи недосконале законодавство і підкупивши чиновників, спрощено вирішують процедурні питання, обходять митні і прикордонні правила, обмеження щодо в'їзду до України і виїзду з неї. ФБР були зафіксовані неофіційні контакти між представниками організованої злочинності двох країн з метою досягнення домовленості про «співпрацю», що підтверджує транснаціональний характер цього виду контрабанди.

У числі транснаціональних злочинів також значного поширення набули: *контрабанда зброї, боєприпасів, вибухових речовин, автомобільного транспорту, наркотичних речовин.*

Єдиної моделі транснаціонального злочинного формування не існує: такі формування, як вірно зазначають окремі дослідники, відрізняються за структурою і розмірами, кримінальною кваліфікацією і спеціалізацією, діють у різних країнах і регіонах, на ринках різних товарів і послуг, використовують різноманітні механізми і тактику здійснення злочинів. Транснаціональні злочинні організації, що діють на території України й інших країн СНД, відрізняються досить строгою ієрархією і використанням терористичних методів для підтримки дисципліни своїх членів і досягнення цілей, поставлених їхніми лідерами.

Положення наукових робіт [3; 5; 10; 11] і наші дослідження [12; 13] дозволяють зробити висновок, що найбільш характерними рисами розвитку транснаціональних злочинних формувань, які займаються контрабандою і суміжними з нею злочинами, в Україні й інших державах СНД є:

- 1) експансія на території Співдружності закордонної організованої злочинності і її змикання з місцевими злочинними угрупованнями;
- 2) утворення транснаціональних злочинних організацій (груп) на етнічній основі, що визначає як їхнє співробітництво, так і ворожнечу;
- 3) приховування, переміщення і легалізація («відмивання») доходів від злочинної діяльності;
- 4) укрупнення транснаціональних злочинних формувань.

Протидія зростаючій експансії транснаціональної організованої злочинності у сфері контрабанди можлива лише за умови надійного інформаційного забезпечення діяльності підрозділів правоохоронних органів, які здійснюють протидію контрабанді та суміжним з нею злочинам, і компле-

ксним використанням сил, засобів і можливостей як самих цих підрозділів, так і взаємодіючих з ними підрозділів інших зацікавлених вітчизняних, закордонних правоохоронних органів, спецслужб і міжнародних організацій.

Насамперед протидія контрабанді вимагає кардинального удосконалення системи координації діяльності всіх силових структур, зокрема СБУ, органів внутрішніх справ, Державної прикордонної служби, митної служби, наділених правом здійснення оперативно-розшукової діяльності. Основне в системі координації – це систематизація, централізація гласної і негласної інформації щодо виявлених процесів у злочинному світі. На жаль, єдиної системи оперативно-розшукової інформації щодо організованої, у тому числі транснаціональної, злочинності в країні не створено. Відсутній єдиний підхід до створення інформаційних систем оперативно-розшукового призначення навіть у рамках одного відомства. У результаті різні оперативні підрозділи створюють і використовують замкнені банки і бази даних.

З урахуванням цього потрібно в першу чергу вжити конкретні і за можливістю вичерпні заходи щодо забезпечення централізованого накопичення, систематизації і своєчасного використання оперативно-розшукової, а також іншої інформації щодо злочинних формувань, що діють на території (об'єктах) оперативного обслуговування і займаються в тому числі і контрабандою. Прикладом такого напрямку роботи може бути створення інформаційно-пошукової системи „Скорпіон” Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю МВС України [14]. Така система повинна бути впроваджена, ми впевнені, і для всього блоку правоохоронних органів – суб'єктів ОРД.

Значний інформаційний та інший потенціал у протидії транснаціональним злочинним формуванням має Національне центральне бюро (НЦБ) Інтерполу в Україні. У процесі розслідування економічних злочинів (у тому числі контрабанди та суміжних з нею злочинів) за каналами Інтерполу може бути отримана така інформація: офіційні назви юридичних осіб, зареєстрованих за кордоном; їхня юридична адреса, номер, дата реєстрації; прізвища й імена фізичних осіб-керівників (в окремих випадках – засновників, акціонерів); напрямок діяльності; розмір статутного капіталу; зведення про поточний фінансовий стан юридичної особи; зведення кримінального характеру про діяльності юридичних і фізичних осіб.

Стосовно конкретного виду контрабанди, наприклад, *предметів, що мають особливу історичну, наукову, художню або культурну цінність*, правоохоронні органи одержують за каналами Інтерполу інформацію про:

- культурні цінності, що знаходяться в міжнародному розшуку;
- наявність і юридичну адресу фірм (організацій), магазинів, що спеціалізуються на торгівлі культурними цінностями в закордонних державах;
- виставляння конкретних творів мистецтва на аукціонах.

Важливу роль у протидії транснаціональним злочинним формуванням, якими скоюється контрабанда і суміжні з нею злочини, відіграє оперативно-розшукова діяльність на об'єктах, пов'язаних з потенційною загрозою їхнього виникнення.

Попередження і припинення діяльності транснаціональних злочинних формувань, які займаються контрабандою і скоюють суміжні з нею злочини, припускає проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій.

У протидії транснаціональним злочинним формуванням можуть використовуватися всі оперативно-розшукові заходи, передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» [15, ст. 8], і негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені новим Кримінальним процесуальним кодексом [16, гл. 21], при дотриманні встановлених ними загальних умов, вимог і обмежень, а також з урахуванням дипломатичного імунітету деяких категорій іноземних громадян.

Особливо ретельного підходу до підготовки і проведення вимагають такі негласні слідчі (розшукові) дії, як виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину і контрольована поставка [17, ст.ст. 271, 272].

Висновки. Таким чином, потребують розвитку форми і методи взаємодії оперативних підрозділів у протидії національним і транснаціональним злочинним організаціям і групам, які займаються контрабандою. Це, у свою чергу, робить необхідним системний підхід для:

- створення міжвідомчих інформаційних систем та взаємний обмін оперативною інформацією;
- залучення багатопрофільних джерел оперативної інформації, здатних висвітлювати визначені об'єкти або оперативні контингенти в інтересах усіх підрозділів і служб, що беруть участь у протидії контрабанді;
- проведення ретельно підготовлених, погоджених і цілеспрямованих оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій;
- впровадження у криміногенне середовище або на відповідні об'єкти конфідентів або штатних співробітників, що виконують завдання двох і більше зацікавлених оперативних підрозділів;
- створення й організацію роботи спільних оперативних груп у місцях масового перебування і переміщення іноземців.

Бібліографічні посилання

1. Квашиш В. Преступность и правосудие: ответы на вызовы XXI века / В. Квашиш // Российская юстиция. – 2000. – № 9. – С. 34–37.
2. Глобализация общей, организованной и коррупционной преступности: материалы “круглого стола” // Государство и право. – 2001. – № 12. – С. 80–107.
3. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні пр. облеми попередження: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08 / Кальман О. Г. – Х., 2004.
4. Сандарчук М. В. От парцеллярной борьбы к защите экономической безопасности государства: экономико-синергетический анализ криминального генезиса // Научные труды Академии налоговой полиции. – Астана, 2001. – № 1. – С. 58–74.
5. Исиченко А. П. Противодействие транснациональным преступным формированиям: методические рекомендации / А. П. Исиченко. – М., 2003.
6. Батнишев О.Ф. Контрабанда, скоювана організованими злочинними угрупованнями, і суміжні з нею злочини: навчальний посібник / О. Ф. Батнишев, К. Г. Фетисенко. – К., 1999.
7. Овчинский В. С. XXI век против мафии. Криминальная глобализация и Кон-

венция ООН против транснациональной организованной преступности. – М., 2002.

8. Хараберюш О. І. Нелегальна міграція як дестабілізуючий чинник інтеграційних процесів у суспільстві // Розвиток господарсько-правового забезпечення сучасної економіки: матеріали Міжнародної науково-практ. конф. Ч. 1. (Донецьк, 27 жовтня 2006 року). – Донецьк, 2006. – С. 31–33.

9. Олефір В. І. Державна міграційна політика України: автореф. дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.07 / В. І. Олефір. – К., 2005.

10. Калугін В. Ю. Виявлення та особливості розслідування контрабанди, що вчинена на морському кордоні: монографія / В. Ю. Калугін. – Одеса, 2007.

11. Овчинский С. С. Основы борьбы с организованной преступностью: монография / под ред. В.С. Овчинского, В.Е. Эминова, Н.П. Яблокова. – М., 2002.

12. Хараберюш О. І. Взаємодія правоохоронних органів щодо протидії організованим злочинним угрупованням у сфері нелегальної міграції: оперативно-розшуковий аспект (за матеріалами діяльності Служби безпеки України): дис. ... канд. юрид. наук: 21.07.04 / Хараберюш О. І. – Львів, 2009.

13. Хараберюш О. І. Нелегальна міграція: проблеми координації протидії: монографія / О. І. Хараберюш, І. Р. Шинкаренко, І. Ф. Хараберюш ; під заг. ред. І. Р. Шинкаренка. – Донецьк, 2009.

14. Про затвердження Положення про інформаційно-пошукову систему “Скорпіон” Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю МВС України: наказ МВС України від 12.10.2012 № 1726/22038.

15. Про оперативно-розшукову діяльність: закон України від 18 лют. 1992 р. №2135-XII // ВВР України. – 1992. – № 22. – Ст. 304.

16. Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям КПК України» станом на 02 липня 2012 року. – К., 2012.

17. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства фінансів України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5.

Хараберюш А. И. Направления противодействия контрабанде оперативно-розыскными средствами в современных условиях. На основе анализа научных изданий, мнений ученых, личного опыта определены причины возникновения контрабанды как экономического преступления, которое совершается транснациональными преступными формированиями, и обозначены направления противодействия.

Ключевые слова: контрабанда, противодействие, организованные преступные группировки, оперативно-розыскная деятельность.

Kharaberyush O. I. Directions of combating smuggling with operational-search means in modern conditions. In the article on the basis of the analysis of scientific publishing, scholars' thoughts the author's experience reasons of the arising the smuggling as economic crime, which is committed by transnational criminal groups are defined, and directions of the combating are marked.

Counteracting national and transnational criminal organizations and groups that deal with smuggling requires the development of forms and methods of interaction between operational units. For this purpose there are following measures: set up of interagency information systems for the mutual exchange of information; drawing multidisciplinary sources of timely information that can clarify certain objects or operational presence in the interests of all departments and services involved in combating smuggling; conducting carefully prepared, coordinated and targeted search operations and covert investigative (detective) actions; introduction to criminal environment or the relevant objects of confidant or full-time employees who execute tasks of two or more concerned operating units; establishment and organization of joint task forces in public places and movement of foreigners.

Keywords: smuggling, combating, organized criminal groups, operational-search activity.

Надійшла до редакції 07.10.2013